

Emil MOLCUȚ

**DREPT PRIVAT
ROMAN**

Terminologie juridică romană

Ediție revăzută și adăugită

Universul Juridic
București
-2011-

Editat de S.C. Universul Juridic S.R.L.

Copyright © 2005, 2006, 2007, 2010, 2011 S.C. Universul Juridic S.R.L.

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin

S.C. Universul Juridic S.R.L.

Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al

S.C. Universul Juridic S.R.L.

**NICI UN EXEMPLAR DIN PREZENTUL TIRAJ NU VA FI
COMERCIALIZAT DECÂT ÎNSOȚIT DE SEMNĂTURA
AUTORULUI ȘI ȘTAMPILA EDITORULUI, APLICATE PE
INTERIORUL ULTIMEI COPERTE.**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MOLCUȚ, EMIL

**Drept privat roman : terminologie juridică
romană / Emil Molcuț. Ediție rev. și adăug. –
București: Universul Juridic, 2010
ISBN 978-973-127-388-4**

347(37)(075.8)

REDAȚIE: tel./fax: **021.314.93.13**
tel.: **0732.320.666**
e-mail: **redactie@universuljuridic.ro**

DEPARTAMENTUL tel.: **021.314.93.15; 0733.673.555**
DISTRIBUȚIE: fax: **021.314.93.16**
e-mail: **distributie@universuljuridic.ro**

www.universuljuridic.ro

COMENZI ON-LINE,

CU REDUCERI DE PÂNĂ LA 15%

INTRODUCERE

CAPITOLUL I

OBIECTUL ȘI IMPORTANȚA DREPTULUI PRIVAT ROMAN

§ 1. OBIECTUL DREPTULUI PRIVAT ROMAN

1. Dreptul roman cuprinde totalitatea normelor juridice instituite sau sancționate de statul roman și este un sistem extrem de vast, format din numeroase ramuri și instituții juridice.

Dreptul roman a trăit o viață milenară, căci s-a născut în epoca fondării Romei și s-a aplicat până la moartea împăratului Justinian.

La origine, și romanii, ca și alte popoare ale antichității, au confundat dreptul cu morala și cu religia, dar, spre deosebire de celelalte popoare ale lumii antice, romanii au depășit această confuzie și au realizat o clară distincție între normele dreptului, normele religioase și normele de morală.

La romani, ideologia juridică și-a pus o puternică amprentă asupra întregii vieți spirituale. Nu întâmplător se spunea că așa cum grecii sunt un popor de filosofi, romanii sunt un popor de juriști; și cu toate acestea, în textele unor jurisconsulti clasici, persistă străvechea confuzie dintre drept, religie și morală, depășită demult în practica juridică.

Astfel, printr-un text din opera legislativă a împăratului Justinian ni s-a transmis definiția jurisprudenței sau definiția științei dreptului. Potrivit acestui text „*Juris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia*” (*Jurisprudența este cunoașterea lucrurilor divine și umane, știința a ceea ce este drept și nedrept*). În această definiție dreptul se confundă cu religia și cu morala.

Printr-un text atribuit jurisconsultului clasic Ulpian, ni s-au transmis principiile fundamentale ale dreptului: „*Juris praecepta sunt haec: honeste vivere alterum non laedere suum cuique tribuere*” (*Principiile dreptului sunt acestea: a trăi în mod onorabil, a nu vătăma pe altul, a da fiecăruia ce este al său*). În acest text, dreptul se confundă cu morala, deoarece primul principiu ține de domeniul moralei, iar următoarele două țin de domeniul dreptului.

Printr-un alt text clasic, aparținând jurisconsultului Celsus, ni s-a transmis definiția dreptului: „*Jus est ars boni et aequi*” (*Dreptul este arta binelui și a echității*). Și aici dreptul se confundă cu morala, deoarece conceptul de echitate are la romani o dublă accepțiune: una morală și alta juridică.

Mentținerea confuziei dintre drept, religie și morală, cu toate că în practică ea fusese depășită demult, își are explicația sa.

În primul rând, romanii au fost un popor profund conservator, un popor care nu a renunțat niciodată la vechile valori, chiar dacă ele erau depășite în mod vădit de noile realități.

În al doilea rând, romanii au fost un popor pragmatic, aveau un ascuțit simț practic și, de aceea, ei au cercetat fenomenul juridic în strânsă legătură cu cerințele practicii. Jurisconșulții romani (oamenii de știință în domeniul dreptului) nu-și începeau lecțiile cu incursiuni teoretice, ci cu expunerea unor spețe, a unor cazuri practice, pe care le analizau împreună cu discipolii lor și constatau că între acele cazuri există anumite elemente comune, pe baza cărora încercau, apoi, să formuleze reguli de drept. Acele reguli de drept erau recunoscute ca atare de toți jurisconșulții, numai dacă erau în măsură să ofere soluții optime pentru toate cazurile imaginabile dintr-un anumit domeniu.

În al treilea rând, neavând preocupări de ordin teoretic, jurisconșulții romani au formulat puține definiții, și acestea împrumutate de la greci, care erau mari maștri ai teoriei. Iar vechii greci n-au făcut niciodată distincție între drept și morală, ci considerau că dreptul este o componentă a moralei.

2. Practica juridică romană a creat acele categorii și principii care s-au dovedit instrumente ideale ale gândirii juridice. Ele au fost preluate și utilizate cu deplin succes atât în societatea feudală cât și în societatea modernă. De aceea, încă din Evul Mediu s-au pus bazele unor școli care și-au propus să *reconstituie tezaurul* gândirii juridice romane. Astfel, în secolul VII, la Ravenna, în Italia, s-a fondat prima școală de drept roman, care a funcționat până în secolul XI. În secolul X, în orașul Pavia, tot în Italia, s-a fondat o școală similară. Lucrările elaborate de reprezentanții acelor școli nu s-au păstrat, ele au fost distruse, încât le cunoaștem numai din izvoare indirecte, adică din alte lucrări care s-au referit la ele. Cert este însă faptul că acele lucrări nu au putut avea un nivel științific remarcabil, întrucât, în mod sigur, reprezentanții acelor școli nu au cunoscut *Digestele* lui Justinian. *Digestele* lui Justinian sunt o culegere de fragmente din lucrările jurisconșulților clasici, lucrări care s-au pierdut, pe când *Digestele* s-au păstrat, au ajuns până la noi, astfel încât, prin intermediul lor, putem cunoaște, măcar în parte, lucrările jurisconșulților clasici.

În secolul XI, în orașul Bologna s-a format *școala glosatorilor*. Glosatorii s-au condus în cercetările lor după metoda exegetică, în sensul că ei au explicat de așa manieră textele juridice romane, încât acele texte să poată fi înțelese și de profani (adică și de cei ce nu aveau pregătire de specialitate). Acele explicații sau comentarii sunt denumite *glose*, însă ele nu urmau a fi aplicate în practica instanțelor judecătorești. De aceea, se afirmă că școala glosatorilor nu a avut o finalitate practică. Cel mai valoros reprezentant al acestei școli a fost profesorul Accursius, autorul *Marii Glose*, care cuprinde peste 96.000 de comentarii sau de glose.

În secolul XIV tot la Bologna, profesorul Bartolus a fondat *școala postglosatorilor* sau *școala Bartoliană*. Această școală Bartoliană s-a condus după metoda dogmatică, deoarece postglosatorii nu au cercetat nemijlocit textele juridice romane, ci au cercetat glosele sau comentariile glosatorilor, cu scopul de a extrage din acele glose principii juridice care să fie aplicate în practica instanțelor judecătorești; așadar, școala postglosatorilor a avut o finalitate practică.

Principiile juridice formulate de postglosatori s-au aplicat nu numai în Italia ci în întreaga Europă de Apus și mai cu seamă în Germania, pentru că, în secolul XV,

germanii au renunțat la dreptul lor național, care era primitiv, și au preluat principiile formulate de postglosatori, le-au adaptat și le-au aplicat la realitățile din Germania feudală. Pe această cale s-a format în Germania, în secolul XVI, un nou sistem de drept, denumit „*Usus modernus pandectarum*” sau „Dreptul modern al Pandectelor”. Grecii desemnau Digestele lui Justinian prin termenul de Pandecte, astfel încât dreptul modern al Pandectelor înseamnă dreptul modern al Digestelor.

În secolul XVI, în Franța, s-a fondat *școala istorică a dreptului roman* de către profesorul André Alciat. Școala istorică a marcat o înflorire a cercetărilor în domeniul dreptului roman, pentru că reprezentanții acestei școli au valorificat pe lângă textele juridice romane, și unele informații din domenii ca istoria, filologia sau filosofia. Cel mai valoros reprezentant al școlii istorice a dreptului roman a fost profesorul Jacques Cujas care, pentru prima oară, a încercat să reconstituie lucrările jurisconsultilor clasici pe baza fragmentelor din Digestele lui Justinian.

La începutul secolului XIX, mai exact la 1802, prin prelegerile pe care le-a ținut la Universitatea din Marburg, profesorul Savigny a fondat *noua școală istorică a dreptului roman*, care a marcat o nouă înflorire a cercetărilor în domeniul dreptului roman. În concepția profesorului Savigny, statul nu este în măsură să elaboreze normele juridice, astfel încât normele dreptului nu pot îmbrăca forma legii, ci numai forma nescrisă a obiceiului juridic sau a tradiției juridice, care exprimă conștiința națiunii sau psihologia poporului; or, tradiția juridică germană își avea originea în principiile formulate de postglosatori, astfel încât înțelegerea corectă a tradiției juridice germane era condiționată de cunoașterea aprofundată a dreptului roman.

În a doua jumătate a secolului XIX s-a remarcat, în mod deosebit, profesorul Theodor Mommsen, care a scris cea mai bună istorie a Romei și care este considerat cel mai mare romanist al tuturor timpurilor. El s-a condus după metoda dialectică și a cercetat instituțiile juridice romane în evoluția lor istorică și în strânsă relație cu viața economică, socială și politică.

La începutul secolului XX, la Sorbona, în Franța, s-a afirmat profesorul P.F. Girard, care a elaborat un tratat de drept roman model pentru toți romaniștii și care a alcătuit cea mai bună ediție a textelor juridice romane.

În perioada interbelică s-a remarcat profesorul P. Bonfante, care a publicat cea mai bună ediție a operei legislative a împăratului Justinian.

La români, cercetarea științifică a instituțiilor juridice romane a început odată cu Titus Livius Maiorescu. Căci Titu Maiorescu a scris o amplă lucrare de drept roman intitulată „În contra școalei Bărnăușu”, lucrare prin care demonstrează că instituțiile juridice romane nu pot fi înțelese corect dacă nu sunt cercetate în strânsă legătură cu formele de organizare pe care le-a cunoscut statul roman în evoluția sa istorică.

La începutul secolului XX s-a remarcat, la Universitatea din București, profesorul Ștefan Longinescu, care a elaborat un tratat de drept roman apreciat în țară și în străinătate.

În perioada interbelică s-au remarcat, la Cluj, profesorul Ion Cătuneanu, iar la București profesorii Nicolae Corodeanu, Constantin Stoicescu, Grigore Dimitrescu și Gheorghe Dumitriu. După cel de-al doilea război mondial, catedrele de drept

roman au fost ilustrate în mod strălucit, la București, de profesorul Constantin Tomulescu, membru al Academiei Constantiniene de Drept Roman de la Perugia, cea mai înaltă autoritate în materie, la Cluj, de profesorul VI. Hanga, iar la Iași, de profesorul Mihai Jacotă. Aproape toate lucrările profesorilor menționați se găsesc la Biblioteca Facultății de Drept din București.

3. În cursul nostru nu vom cerceta întregul domeniu al dreptului roman, ci doar dreptul privat roman, deoarece dreptul privat este domeniul în care romanii au dat întreaga măsură a spiritului lor creator. Dreptul privat este domeniul în care romanii au creat concepte, categorii, principii și instituții juridice care se aplică și în zilele noastre. Firește, vechii romani au avut reprezentarea distincției dintre dreptul public și dreptul privat¹ încă din epoca veche, dar nu au teoretizat această distincție, căci romanii nu aveau mania teoretizării. Abia la sfârșitul secolului al II-lea după Hristos, jurisconsultul Ulpian ne înfățișează criteriul pe baza căruia putem distinge între dreptul public și dreptul privat. Potrivit lui Ulpian „*Publicum ius est quod ad statum rei romanae spectat privatum quod ad singulorum utilitatem*” (*dreptul public este acela care se referă la organizarea statului roman, iar dreptul privat este acela care se referă la interesele fiecăruia*). Această definiție este criticabilă, pentru că în concepția lui Ulpian există anumite norme juridice care dau expresie unor interese generale ale societății, alături de alte norme juridice care exprimă interese ale indivizilor. În realitate, toate normele dreptului, fără excepție, exprimă interese generale ale societății; nu există norme de drept care să exprime interese individuale.

Și cu toate acestea, există un criteriu pe baza căruia putem distinge între dreptul public și dreptul privat, și anume criteriul sferei de reglementare juridică, întrucât normele dreptului public reglementează anumite categorii de relații sociale, iar normele dreptului privat reglementează alte categorii de relații sociale. Astfel, normele dreptului public reglementează relațiile care iau naștere în legătură cu organizarea statului, precum și relațiile dintre stat și cetățeni, iar normele dreptului privat reglementează statutul juridic al persoanelor, relațiile dintre persoane cu un conținut patrimonial (este patrimonial tot ceea ce poate fi apreciat în bani), precum și relațiile care iau naștere între persoane cu ocazia soluționării proceselor private (sunt private acele procese care au un obiect patrimonial). Față de aceste precizări, dreptul privat roman cuprinde totalitatea normelor juridice instituite sau sancționate de statul roman, norme care reglementează statutul juridic al persoanelor, relațiile dintre persoane cu un conținut patrimonial, precum și relațiile care iau naștere între persoane cu ocazia judecării proceselor private.

Cursul de drept privat roman va avea o fizionomie corespunzătoare, căci el trebuie să analizeze, din punct de vedere științific, toate categoriile de norme juridice care intră în sfera dreptului privat roman.

---

¹ G. HANARD, *Droit romain. Tome premier. Notions de base. Concept de droit. Sujets de droit*, Publications des Facultes Universitaires Saint Louis, Bruxelles, 1997, p. 74-75; M. J. GARRIDO, *Diritto privato romano*, ed. italiana a cura di M. BALZARINI, seconda edizione, CEDAM, Padova, 1996, p. 56-57; A. MAGELAN, *Jus imperium auctoritas. Etudes de droit romain*, École française de Rome, Roma, 1990, p. 689.

Cursul este format din trei părți:

1. Izvoarele dreptului privat roman

2. Procedura civilă romană

3. Dreptul civil roman

În unele manuale, procedura civilă este cercetată la sfârșit, după dreptul civil, întrucât așa procedau și jurisperșii romani. Noi vom cerceta procedura civilă înainte dreptului civil, având în vedere că dreptul civil roman a evoluat pe cale procedurală, iar înțelegerea instituțiilor dreptului civil depinde de cunoașterea procedurii civile.

În partea I a cursului vom analiza izvoarele sau formele de exprimare a normelor dreptului privat roman, care sunt în număr de șase: **obiceiul, legea, edictele magistraților, jurisprudența, senatusconsultele și constituțiunile imperiale**. Vom pune un accent deosebit asupra edictelor magistraților și asupra jurisprudenței, față de faptul că dreptul privat roman a evoluat, în principal, sub influența mijloacelor procedurale cuprinse în edictele magistraților și sub influența științei dreptului, denumită jurisprudență.

În partea a II-a, la procedura civilă, vom cerceta toate normele juridice care reglementează desfășurarea proceselor private în cadrul celor trei sisteme procedurale (procesuale) pe care le-au creat romanii.

1. Procedura legisacțiunilor - care s-a aplicat în epoca veche;

2. Procedura formulară - care s-a aplicat în epoca clasică;

3. Procedura extraordinară - care s-a aplicat în epoca postclasică.

Partea a III-a sau dreptul civil ocupă locul central în economia materiei și este formată, la rândul ei, din patru mari subdiviziuni:

1. Persoane;

2. Bunuri;

3. Succesiuni;

4. Obligațiuni.

La materia persoanelor vom înfățișa condiția juridică a diferitelor categorii de persoane, organizarea familiei romane și procedeele juridice pe care le-au creat romanii în vederea protejării incapabililor de fapt.

La materia bunurilor vom cerceta cele trei titluri juridice prin care persoanele exercită stăpânirea asupra lucrurilor și anume: posesiunea, detențiunea și proprietatea.

La materia succesiunilor vom analiza normele juridice care reglementează transmiterea patrimoniului de la defunct către moștenitorii acestuia, în cadrul celor trei sisteme succesoriale: succesiunea legală, deferită pe baza legii, succesiunea testamentară, deferită pe baza unui testament și succesiunea deferită contra testamentului sau exheredarea, care este o variantă a succesiunii testamentare.

Materia obligațiunilor prezintă o importanță cu totul specială, în primul rând pentru că obligațiile sunt oglinda juridică a economiei de schimb, iar economia de schimb romană a cunoscut o dezvoltare fără precedent, și, în al doilea rând, deoarece conceptele, categoriile și principiile pe care romanii le-au creat în această materie se aplică și în zilele noastre, cu sensul lor originar.

Materia obligațiilor cuprinde două părți:

1. Partea generală sau teoria generală a obligațiilor;

2. Partea specială sau izvoarele obligațiilor.

La partea generală vom cerceta acele principii care se aplică tuturor izvoarelor de obligații, sunt comune prin urmare, iar la partea specială vom cerceta fiecare izvor de obligațiuni în parte, cu elemente și cu efectele sale specifice.

§ 2. IMPORTANȚA DREPTULUI PRIVAT ROMAN

4. Problema importanței dreptului privat roman s-a pus încă din epoca renașterii, pentru că dreptul privat roman a trăit o viață proprie, în sensul că a supraviețuit societății care l-a creat și s-a aplicat atât în Evul Mediu, cât și în epoca modernă, spre deosebire de toate celelalte sisteme de drept ale antichității, care au rămas simple documente arheologice și prezintă numai o valoare culturală sau de cunoaștere. Acest fenomen de vitalitate cu totul excepțională a fost explicat, fie prin factori de natură obiectivă, fie prin factori de natură subiectivă.

Cert este faptul că dreptul privat roman este expresia juridică generală și abstractă a relațiilor dintr-o societate care se întemeiază pe proprietatea privată și pe economia de schimb. Astfel încât, orice societate, din orice epocă istorică, dacă se întemeiază pe proprietatea privată și pe economia de schimb, găsește gata elaborate în dreptul privat roman, toate conceptele, categoriile, principiile și instituțiile necesare în vederea reglementării juridice a acestor relații.

În al doilea rând, dreptul privat roman este un imens teren de verificare a tezelor teoretice cu privire la apariția și la evoluția fenomenului juridic, căci societatea nu este o masă amorfă, ea este un ansamblu organizat, este un sistem format din mai multe componente, între care și componenta juridică. În acest sistem, dreptul influențează componenta economică a societății, componenta socială și componenta politică, iar apariția și evoluția dreptului privat roman ne oferă prilejul să urmărim dialectica relației dintre componenta juridică și toate celelalte componente ale sistemului social.

În al treilea rând, romanii sunt aceia care, pentru prima oară în istoria omenirii, au creat un sistem de concepte rezervat exprimării ideilor juridice. Aceste concepte, constituite în sistem, sunt denumite limbajul dreptului, alfabetul dreptului sau terminologia juridică¹. În felul acesta, romanii au creat un criteriu de ordin formal sau de ordin lingvistic, pe baza căruia putem distinge între ceea ce este juridic și ceea ce este nejuridic de vreme ce ideile juridice pot fi exprimate numai prin utilizarea terminologiei juridice și nu pe alte căi. În schimb, celelalte popoare ale lumii antice, inclusiv grecii, nu au fost în măsură să elaboreze un asemenea limbaj. De aceea, în epoca antichității, popoarele din Orient au exprimat toate normele sociale prin același limbaj, prin aceeași terminologie, iar consecința a fost că Orientul antic n-a putut realiza niciodată distincția dintre drept și morală.

---

¹ G. HANARD, *op. cit.*, p. 15.

5. Pentru noi, românii, cercetarea dreptului privat roman prezintă o importanță aparte, față de faptul că dreptul românesc s-a format și a evoluat sub influența dreptului privat roman.

În cadrul acestei evoluții distingem trei momente principale:

1. Momentul formării Legii Țării pe fondul juridic daco-roman;
2. Momentul elaborării legiurilor feudale românești scrise;
3. Momentul elaborării operei legislative a lui Al. I. Cuza.

În legătură cu primul moment este de reținut faptul că în Dacia Traiană sau Dacia Romană s-a realizat un proces de împletire, până la contopire, a dreptului geto-dac și a dreptului privat roman. Din această contopire a luat naștere un nou sistem juridic, un nou sistem de drept, un sistem de drept original, în cadrul căruia instituțiile juridice romane au dobândit noi funcții și noi finalități. După sute de ani, în epoca feudalismului timpuriu, pe acest fond juridic, denumit daco-roman, a luat naștere Legea Țării.

Cercetătorii moderni au constatat că instituțiile juridice ale Legii Țării sau ale dreptului feudal nescris prezintă o serie de elemente comune cu instituțiile dreptului privat roman. Această asemănare se explică, în principal, prin faptul că instituțiile juridice ale dreptului privat roman au ajuns în Legea Țării prin intermediul dreptului daco-roman, care se află la temelia sa. Cele mai valoroase cercetări au fost făcute de prof. Andrei Rădulescu, fost președinte al Academiei Române și de prof. E. Cernea.

Cel de-al doilea moment este marcat de apariția pravilelor bisericești în limba slavonă și în limba română și de apariția pravilelor laice.

Toate aceste pravile au fost elaborate sub influența dreptului bizantin, care nu este altceva decât adaptarea dreptului roman, din epoca împăratului Justinian, la realitățile din societatea feudală bizantină; de aceea se afirmă că pravilele noastre feudale au receptat influența juridică romană prin filieră bizantină.

În epoca lui Al. I. Cuza a fost elaborat sistemul de drept român modern. În cadrul operei legislative a lui Al. I. Cuza, locul central îi revine Codului civil, denumit astăzi Codul civil român și care a fost elaborat prin preluarea într-o formă pură, a conceptelor și principiilor din opera legislativă a împăratului Justinian.

Dreptul roman este o componentă integrată organic în sinteza etnică și instituțională care s-a realizat în procesul formării poporului român. Avem în vedere faptul că, în cazul poporului nostru, ca și în cazul altor popoare de origine latină, cum ar fi, spre pildă, poporul italian și poporul francez, dreptul roman a fost asimilat în procesul etnogenezei și nu a fost receptat, în sens formal, după dobândirea identității etnice. Dreptul roman este deci o componentă organică a sistemului nostru de drept, din momentul zămislirii sale. De aceea, în cazul poporului român evoluția dreptului s-a împletit cu procesul formării poporului, astfel încât aspectul etnic propriu-zis și cel juridic s-au intercondiționat și s-au definit reciproc. Această particularitate prezintă un interes care depășește sfera propriu-zisă a dreptului, căci formarea poporului nostru nu poate fi corect înțeleasă fără luarea în considerare a fenomenului juridic. Altfel spus, așa cum limba română s-a format pe un fond lingvistic latin, tot așa, dreptul românesc s-a format prin sinteza dintre dreptul local geto-dac și dreptul roman, iar continuitatea poporului român poate fi dovedită nu numai prin argumente de ordin lingvistic, ci și prin argumente de ordin juridic. Asimilarea valorilor juridice romane a avut loc în Dacia romană, când instituțiile de drept civil și de drept al ginților s-au împletit până la

contopire cu instituțiile juridice ale geto-dacilor și au dat naștere unui sistem juridic original. Noul sistem juridic este daco-roman, căci actele juridice consacrate prin normele sale nu corespund în întregime nici cerințelor dreptului local, nici cerințelor dreptului roman, iar instituțiile juridice romane au dobândit în acest sistem noi funcții și noi finalități.

Sinteza juridică este oglindită în Tripticele sau tăblițele cerate din Transilvania, documente de o importanță inestimabilă care fac parte din categoria textelor epigrafice, descoperite între 1786 și 1855 la Alburnus Maior (Roșia Montană) și care au fost traduse și publicate de marele romanist german **Theodor Mommsen** în lucrarea intitulată *Corpus Inscriptionum Latinarum*.

Din numărul total de 25 de tăblițe care au fost descoperite, numai 14 au putut fi citite, celelalte 11 rămânând indescifrabile datorită gradului avansat de deteriorare. Cele 14 tăblițe lizibile conțin patru contracte de vânzare, trei contracte de muncă, două contracte de împrumut, un contract de societate, un contract de depozit, un proces verbal prin care se constată desființarea unei asociații funerare, lista cheltuielilor pentru organizarea unui banchet, precum și obligația unei persoane de a plăti o datorie.

Astfel, una din tăblițe menționează un contract de împrumut în care creditor este o femeie pelerină (Anduenna lui Bato). Cum se știe, legislația romană, ca și alte legislații din antichitate, a restrâns în mod radical capacitatea juridică a femeii, astfel încât aceasta nu putea încheia acte juridice în nume propriu. Față de exigențele dreptului roman sau grec, actul nu poate fi socotit valabil, așa încât trebuie să admitem ca el este încheiat pe baza unei cutume locale, asimilată de către noul sistem de drept în curs de formare.

Deosebit de relevant, pentru practica juridică din Dacia, este și textul prin care ni se înfățișează mecanismul și rolul stipulațiunii, act de drept al ginților. În acest text sunt menționate trei stipulațiuni cu obiecte distincte: prima se referă la capital, cea de-a doua la dobânzi iar cea de-a treia la garanții. De data aceasta, constatăm că stipulațiunea, în virtutea caracterului ei abstract, era utilizată în scopul realizării unei multitudini de operațiuni juridice, cu toate că, în epoca la care ne referim, dreptul roman crease acte speciale, distincte de stipulațiune, prin care se realizau operațiuni juridice ca împrumutul sau garanțiile.

O altă tăbliță cerată ne oferă informații deosebit de valoroase cu privire la suportarea riscului în cadrul contractului de locațiune de servicii (*locatio operarum*). Inițial, riscurile erau pentru locator, așa încât muncitorul (*locator*) nu primea prețul chiar dacă fără vina sa nu își executa obligația (intervenția forței majore constând, spre exemplu, în inundarea minei). În dreptul clasic, pe care îl avem în vedere, s-a admis totuși că prețul trebuie plătit pentru caz de forță majoră sau caz fortuit.

Tăblița la care ne referim ne arată însă că, cel puțin în Dacia, această regulă privitoare la riscuri putea fi înlăturată prin convenția părților. Așadar, în practică, regula cu privire la riscurile în locațiune nu se aplica, deoarece lucrătorul, dependent economic de patron, accepta condițiile care îi erau impuse prin contract.

Tripticele din Transilvania ne-au transmis și patru acte de vânzare, dintre care trei au ca obiect vânzarea de sclavi, iar unul vânzarea unei părți dintr-o casă. Cercetarea acestor acte ne dă prilejul să desprindem o serie de concluzii cu privire la fizionomia dreptului daco-roman.

Astfel, ca o curiozitate greu de explicat, una dintre operațiunile juridice ale vânzării consemnate în triptice se realizează prin două acte juridice distincte: mancipațiunea - act de drept civil și contractul consensual de vânzare - act de drept al ginților.

Această formă a vânzării pare cu atât mai inexplicabilă cu cât părțile aparțin, după cum le indică numele, categoriei peregrinilor și nu celei a cetățenilor. Or, mancipațiunea este una din instituțiile fundamentale ale dreptului civil roman și pentru valabilitatea sa este necesară întrunirea anumitor condiții: părțile să aibă cetățenie romană, obiectul vânzării să fie un lucru roman, cântarul de aramă și cantaragiul, cinci martori cetățeni romani, rostirea unei formule solemne de către *accipiens*. Lipsa unei singure condiții ducea la nulitatea actului. În cazul de față, însă, nu este întrunită nici una dintre aceste condiții. Fenomenul a fost interpretat în

cele mai variate chipuri. Într-o opinie mai veche, mancipațiunea la care se referă declarația de vânzare nu ar fi valabilă, deoarece nu sunt întrunite condițiile necesare, dar efectele vânzării se produc totuși, în virtutea celorlalte declarații ale părților, care sunt făcute conform dreptului ginților și, ca atare, sunt valabile.

S-a mai afirmat că declarația cu privire la utilizarea mancipațiunii între părți a apărut accidental sau că este vorba despre o substituie de termeni, întrucât, în realitate, părțile au folosit tradițiunea, care este un act de drept al ginților, dar au numit-o mancipațiune. În fine, unii autori au arătat că părțile au utilizat două acte distincte, în vederea realizării unei singure operațiuni juridice, pentru mai multă siguranță.

Așa cum s-a văzut, actele de vânzare cuprinse în tripticele din Transilvania au o serie de elemente conforme cu dreptul roman, pe când altele sunt în vădită contradicție cu cerințele sale. Aceste neconcordanțe țin însă de domeniul aparențelor și nu trebuie cercetate în mod mecanic, în cadrul unui simplu joc de tehnică juridică. Numai o interpretare dogmatică poate conduce la concluzia că în fizionomia acestor acte există contradicții inexplicabile, interpretare care pleacă de la ideea greșită că dacii au abandonat cu totul dreptul lor și că l-au înlocuit, integral, cu dispozițiile dreptului roman. Într-o asemenea abordare, orice neconcordanță între fizionomia unei instituții juridice a dreptului daco-roman și cea a instituției corespunzătoare de drept roman apare ca o anomalie.

Dacă analizăm însă clauzele cuprinse în aceste acte ca pe un tot unitar, vom constata că ne aflăm în fața unor instituții juridice noi, în structura cărora elementele de drept roman au dobândit o funcționalitate originală. În acest sens, se poate afirma că mancipațiunea, unită cu simpla înțelegere a părților, constituie punctul de plecare spre vânzarea consensuală translativă de proprietate.

Așa cum am arătat, unii autori au fost tentați să analizeze tăblițele cerate din Transilvania delimitând în mod artificial elementele ce țin de dreptul civil roman sau de dreptul ginților, față de elementele noi, introduse de către părți. Noi apreciem că, dimpotrivă, accentul trebuie să cadă pe împletirea elementelor de drept roman și de drept autohton, pe faptul că actele cuprinse în tăblițele cerate au o fizionomie aparte, originală, că formularea lor este expresia unei sinteze realizate prin utilizarea unor elemente de tehnică juridică extrem de variate, în scopul satisfacerii intereselor specifice ale părților. Încheind diferite acte juridice, părțile, care nu aveau aceeași condiție juridică, dar trăiau și munceau împreună, au corectat caracterul rigid și formalist al unor acte de drept roman și au creat instituții juridice noi.

Faptul că cetățenii și peregrinii încheiau, între ei, acte care conțineau elemente atât de drept roman cât și de drept autohton, arunca o puternică lumină și asupra incapacităților decurgând din condiția juridică a persoanelor. Coexistența elementelor mixte în textele acestor tăblițe atestă tendința spre unificarea celor două sisteme juridice, în cadrul unui proces general de unificare, manifestat atât pe plan etnic, cât și pe plan instituțional. În acest cadru, incapacitățile de care erau loviți peregrinii tind să se estompeze și chiar să dispară.

Toate acestea impun, fără putință de tăgadă, concluzia că în procesul extrem de complex al formării poporului daco-roman, fenomenul juridic s-a manifestat ca o importantă latură componentă, contribuind la accelerarea unificării celor două civilizații, la realizarea unei sinteze atotcuprinzătoare.

Acest sistem juridic a cunoscut o evoluție istorică milenară, care poate fi periodizată în trei mari epoci:

- a) Epoca formării Legii Țării sau a dreptului cutumiar românesc, pe fondul juridic daco-roman;
- b) Epoca elaborării dreptului feudal scris, care marchează o nouă receptare a dreptului roman, de data aceasta prin filieră bizantină;
- c) Epoca elaborării codurilor moderne din domeniul privat, când tehnica juridică romană evoluată a fost preluată în formă pură, fără adaptări sau modificări semnificative.

După retragerea aureliană, reglementările din domeniul privat, dar nu și cele din domeniul public, au continuat să se aplice, pierzându-și caracterul juridic, de vreme ce o dată cu dezmembrarea statului, ele nu au mai fost aplicate prin forța de constrângere, ci în condițiile specifice ale obștii sătești.

Normele de conduită fără caracter juridic s-au aplicat în obștea sătească până la apariția primelor formațiuni statale de tip feudal. Conținutul acestor norme de conduită este preluat din dreptul daco-roman, dar le lipsește elementul sancțiunii juridice, acela care conferă caracter obligatoriu normelor sociale. Avem în vedere, cu deosebire, normele de muncă, normele cu privire la stăpânirea devălmașă și individuală asupra pământului, cele cu privire la transmiterea bunurilor imobile, la rudenie, familie și succesiuni, la încheierea convențiilor dintre părți, precum și la soluționarea litigiilor dintre persoane.

Odată cu apariția primelor formațiuni politice prestatale de tip feudal, aceste norme de conduită și-au redobândit caracterul juridic de odinioară, căci ele au fost aplicate prin constrângere de către organisme statale specializate (*apparatus bellicus* al cnezatelor, voievozdatelor și țărilor).

După formarea statelor feudale de sine stătătoare, pe fondul juridic daco-roman, s-a format un sistem de drept atotcuprinzător, care a reglementat toate categoriile de relații sociale și în care, iarăși numai în sfera dreptului privat, se regăsesc o serie de idei și instituții romane, ca expresie a continuității juridice.

Astfel, statutul juridic al țăranilor aserviți, denumiți rumâni sau vecini în Legea Țării, este preluat după modelul colonilor servi din dreptul lui Justinian.

În materia proprietății, Legea Țării consacră transmiterea proprietății prin tradițiune, precum și dreptul de precumpărare în cazul anumitor bunuri, de străveche origine romană. Tot așa, preluând modelul roman cu privire la drepturile reale asupra lucrului altuia (*iura in re aliena*), Legea Țării a consacrat, cu unele limitări, servitutea predială desemnată în textele romane prin termenul de *ius pascendi*.

În materia succesiunilor, unicul fundament al moștenirii este rudenia de sânge, după modelul dreptului roman evoluat, iar substituțiunea fideicomisară are ca model fideicomisul de familie din dreptul roman.

În materia obligațiilor, noțiunile, categoriile principiile și instituțiile juridice romane au fost preluate, de regulă, prin adaptarea lor la specificul feudal românesc. Cu toate acestea, unele valori juridice din Legea Țării corespund cerințelor dreptului clasic roman. Spre exemplu, contractele se formează, de regulă, prin simpla convenție a părților. Contractul de vânzare însă se formează prin convenția părților însoțită de remiterea materială a lucrului, ceea ce semnifică desăvârșirea sintezei dintre simpla convenție și mancipațiune, utilizate în tripticele din Transilvania pentru realizarea operațiunii juridice a vânzării.

Viciile de consimțământ sunt, ca și în dreptul roman clasic, teama și dolul, după cum garanțiile reale și personale (zalogul și chezașii) sunt reglementate în conformitate cu cerințele dreptului clasic roman.

În secolul al XVII-lea au fost elaborate primele monumente de drept laic românesc: „*Cartea românească de învățătură*” și „*Îndreptarea legii*”.

Cartea românească de învățătură este prima codificare legislativă cu caracter laic din istoria dreptului nostru. Titlul integral al lucrării ne indică izvoarele pravilei, metoda de lucru, precum și scopul urmărit prin adoptarea ei: „*Cartea românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte județe cu zisa și cu toată cheltuiala a lui Vasile voievodul și domnul Țării Moldovei, den multe scripturi talmăcite den limba ilinească pe limba românească*”. Acest titlu ilustrează și faptul că lucrările străine au fost codificate într-o viziune proprie, ca urmare a inițiativei domnești, și constituie o operă de sinteză cu trăsături originale.

Îndreptarea legii a fost tipărită în anul 1652 la Târgoviște, din porunca domnitorului Matei Basarab, sub denumirea de *Pravila cea mare*. Ea cuprinde, pe lângă versiunea munitenizată a pravilei lui Vasile Lupu de la 1646, traduceri și prelucrări ale unor acte din nomocanoanele bizantine.

Aceste legiuiri au fost realizate, în principal, sub influența Bazilicalelor, așadar sub influența unei legislații în care ideile și instituțiile juridice romane erau adaptate la realitățile medievale din societatea bizantină

Întrucât dreptul bizantin s-a format prin adaptarea dreptului roman la realitățile de tip feudal din Bizanț, el se caracterizează prin degradarea conceptelor și ideilor juridice romane, în toate domeniile dreptului privat.

Astfel, individualismul juridic roman a fost înlocuit cu sistemul solidarității de castă; noțiunile și instituțiile caracterizate printr-un înalt grad de abstractizare, în fizionomia cărora elementul subiectiv al voinței umane era definitiv, au fost înlocuite cu regimul privilegiilor pentru unii și al serviciilor pentru alții; locul reglementărilor sistematice și simetrice, întemeiate pe reguli de maximă generalitate, a fost luat de o reglementare cazuistică.

Cercetarea reglementărilor din aceste legiuri ne oferă prilejul să constatăm că principiile și instituțiile juridice romane nu se mai caracterizează prin subiectivizare, abstractizare și generalizare, ci prin caracterul empiric (de speță), specific sistemului de drept de tip feudal.

Așadar, în monumentele juridice românești din epoca feudală, redactate sub influența Bazilicelor, dreptul clasic roman a fost falsificat. Spre pildă, în materia persoanelor, dreptul roman evoluat a avut un caracter unificator, căci a pus semnul egalității între libertate și cetățenie, pe când dreptul feudal românesc scris a consacrat sistemul castelor închise și ereditare; în materia bunurilor, dreptul de proprietate ajuns la maxima subiectivizare și caracterizat prin faptul că titularul dreptului putea exercita toate atributele acestuia printr-o simplă manifestare de voință, a fost înlocuit cu proprietatea divizată, caracterizată prin existența lui *dominium eminens* și a lui *dominium utile* și prin împărțirea atributelor proprietății între persoane diferite; în materia obligațiilor, noțiunile, categoriile și principiile care asigurau o perfectă simetrie formelor, elementelor și efectelor contractelor au fost pur și simplu abandonate, astfel încât în materia contractelor nu mai dispunem de criterii sigure pentru a distinge între diferite categorii de contracte.

Ca și în dreptul bizantin, în dreptul feudal românesc scris se păstrează numai aspectele formale din fizionomia dreptului clasic roman. Acest sistem juridic se îndepărtează, în privința conținutului, de cerințele fundamentale ale dreptului roman evoluat.

Dacă în epoca de formare a Legii Țării ideile și instituțiile juridice romane din domeniul privat au fost preluate în forma pe care au dobândit-o în sinteza daco-romană, odată cu adoptarea dreptului feudal scris, aceste idei și instituții au fost preluate în forma pe care au avut-o în dreptul bizantin. Dreptul feudal scris nu a substituit însă dispozițiile din Legea Țării, căci cutuma juridică românească a continuat să fie dreptul comun până în perioada de tranziție către epoca modernă, iar dreptul scris s-a aplicat numai în subsidiar. Elementele de drept roman în formă bizantină, pe care le regăsim în dreptul nostru feudal scris, nu s-au suprapus mecanic reglementării juridice tradiționale, ci au marcat o continuare a procesului de romanizare a dreptului nostru, în condițiile specifice feudalismului.

Reglementările juridice din Pravile s-au dovedit inaplicabile odată cu dezvoltarea economiei de schimb. Conștienți de faptul că vechea reglementare juridică nu poate fi adaptată la noile realități, autorii de pravile moderne s-au adresat izvoarelor dreptului roman.

Demersul lor teoretic și practic s-a desfășurat în două etape:

1. Elaborarea reglementărilor de drept civil din a doua fază a regimului turco-fanariot
2. Elaborarea Codului civil Alexandru Ioan I, actualmente Codul civil român.

Cu toate că legiurile adoptate în această epocă rămân feudale în esența lor, ele prezintă totuși o serie de trăsături specifice, atât în privința conținutului, cât și a formei. Izvoarele bizantine, depășite de noile relații, nu mai au ponderea de odinioară în elaborarea noii legislații scrise; sunt preluate și adaptate, în schimb, o serie de principii și instituții proprii codurilor moderne. Totodată, ca o expresie a continuității dreptului nostru, în noile izvoare se realizează și codificarea obiceiului pământului. Dacă în legiurile anterioare obiceiul pământului era recunoscut ca izvor de drept în starea în care se afla, de data aceasta obiceiurile sunt menționate expres și sistematizate pe instituții juridice.

Sub aspectul formei, asistăm la un progres real în direcția sistematizării și a tehnicii de reglementare juridică.

Noile legiuri au fost desemnate prin termenul de *condică*, *codică* sau *cod*, potrivit tradiției romane și practicii din Europa acelei vremi.

Astfel, *Codul Calimach (Condica țivilă a Moldovei)* a fost elaborat de către mai multe comisii de juriști, formate încă din anul 1813, la inițiativa domnului Scarlat Calimach. Și acest

cod a fost publicat în limbile română și greacă. Versiunea în limba greacă a fost tipărită și a intrat în vigoare în anul 1817, pe când textul în limba română a apărut abia în anul 1833.

Principalele izvoare ale *Condiciei țivile a Moldovei* au fost: obiceiul pământului, dreptul bizantin, Codul civil francez de la 1804 și Codul civil austriac de la 1811.

Prin conținutul și forma sa, această legiuire s-a apropiat foarte mult de codurile civile moderne.

Partea întâi este consacrată *dritului persoanelor*, cea de a doua *dritului lucrurilor*, iar cea de a treia *înmărginirilor ce privesc dritul persoanelor dimpreună și a lucrurilor*. În partea finală sunt cuprinse două anexe care înfățișează regulile aplicabile concursului creditorilor și licitației. Codul s-a aplicat până la 1 decembrie 1865.

Legiuirea Caragea a fost întocmită și publicată în anul 1818 și a intrat în vigoare un an mai târziu.

Prin conținutul dispozițiilor sale, *Legiuirea Caragea* este mai puțin unitară, deoarece cuprinde norme de drept civil, de drept penal și de procedură. Prima parte a codului tratează despre *obraz*, cea de a doua despre *lucruri*, partea a treia despre *tocmeli*, cea de a patra despre *daruri și moștenire*, partea a cincea despre *vini*, iar ultima despre *judecăților*.

Așadar, primele patru părți ale legiurii formează un adevărat cod civil, partea a cincea un cod penal, iar partea a șasea un cod de procedură.

Legiuirea Caragea s-a aplicat, ca și *Codul Calimah*, până la intrarea în vigoare a Codului civil român.

Pe lângă cele două coduri menționate mai sus, care au fost promulgate de către domni, s-au întocmit și unele pravile care au rămas fără sancțiune domnească, dar s-au bucurat de un anumit interes, aplicându-se chiar și în practica instanțelor

Astfel, paharnicul Toma Carra a proiectat elaborarea unui cod, sub numele de *Pandect*, compus din trei părți: *persoane, lucruri și acțiuni*.

Autorul a redactat însă numai prima parte, privind materia persoanelor (în anul 1806), care a rămas în manuscris și care avea o structură similară părții corespunzătoare din codul civil francez.

În anul 1814, pravilistul moldovean Donici, a elaborat un adevărat cod civil, cunoscut sub denumirea de *Manualul juridic al lui Andronache Donici*. Deși nu a fost adoptat oficial, *Manualul* s-a bucurat de un real interes din partea practicienilor, deoarece era redactat în limba română, avea o structură modernă și cuprindea reglementări avansate. Principalele sale izvoare au fost: unele legiuri bizantine, obiceiul pământului și legiurile românești anterioare.

Fiind adoptate în condițiile dezvoltării relațiilor marfă-bani și sub influența unor reglementări juridice europene moderne, codurile din a doua fază a regimului turco-fanariot se deosebesc de cele anterioare atât în conținut, cât și ca formă.

Ele consacră instituții noi, cu un nou mod de formare și cu noi elemente și efecte.

În mod firesc, structura acestor coduri tinde să se adapteze noului conținut, astfel încât asistăm la un început de delimitare a ramurilor de drept, fapt de natură să indice o tendință clară spre formarea sistemului de drept modern.

Astfel, dreptul de proprietate evoluează în direcția degajării proprietății feudale de străvechiul drept de folosință al țăranilor. Acest proces își are originea în reforma lui Constantin Mavrocordat, în urma căreia țăranii au dobândit accesul la folosința pământului în baza unui contract și nu în baza unui drept recunoscut de obiceiul pământului.

Marcând trecerea de la concepția proprietății divizate la cea a proprietății absolute, aceste legiuri precizează că atributele proprietății pot fi împărțite între două persoane (*dritul ființei și dritul folosinței*) potrivit vechiului sistem, dar că ele se pot întruni și asupra unei singure persoane și atunci dreptul de proprietate este desăvârșit sau absolut.

Aceeași tendință se degajă și din textele care prevăd că raporturile dintre boieri și țăranii se stabilesc pe baza contractului de emfiteoză (în *Codul Caragea*); dacă în epoca feudalismului dezvoltat dreptul de folosință avea o bază legală, în faza de descompunere a feudalismului el dobândește o bază contractuală, așa încât, pe această cale, se recunoaște

indirect dreptul absolut de proprietate al boierilor asupra moșiilor. Într-adevăr, transmiterea prin contract a dreptului de folosință nu aduce vreo atingere proprietății absolute.

Și în materia persoanelor s-au afirmat unele elemente noi. Spre exemplu, persoanele juridice sunt reglementate prin dispoziții cuprinse în capitole distincte, fapt ce se explică prin apariția primelor societăți comerciale. În *Pravilniceasca Condică* și în *Legiuirea Caragea* ele sunt desemnate prin termenul de *tovărășii* iar în *Codul Calimah* sunt denumite *persoane moralești*. *Codul Calimah* și *Legiuirea Caragea* reglementează amănunțit regimul juridic al *tovărășilor neguțătoarești*, în special cu privire la formarea capitalului, administrare, răspundere, împărțirea câștigurilor și stingerea tovrășiei. În linii generale, aceste dispoziții sunt similare cu cele cuprinse în Codul civil francez.

Cu privire la obligații, *Codul Calimah* și *Legiuirea Caragea* dezvoltă o adevărată teorie a obligațiilor, prin receptarea celor mai noi reglementări în materie. Astfel, sunt tratate, într-o formă sistematică, numeroase aspecte privind izvoarele obligațiilor, criteriile de clasificare a acestora, elementele esențiale ale contractelor și elementele specifice fiecărui contract.

Materia contractelor este amplu reglementată atât în *Codul Calimah*, cât și în *Legiuirea Caragea*, un accent deosebit fiind pus asupra vânzării, închirierii, arendării, schimbului, depozitului, comodatului, emfiteozei, mandatului, sechestrului, chezășiei, zalogului, anticrezei.

Contractul de vânzare-cumpărare este reglementat deosebit de amănunțit în ambele coduri, ca o expresie a nivelului relativ ridicat la care ajunsese relațiile marfă-bani.

Transformări mai importante au intervenit în domeniul dreptului procesual, determinate, în principal, de modernizarea organizării instanțelor înfăptuite de Alexandru Ipsilanti. Menționăm, în acest sens, introducerea condicilor de judecată la toate instanțele, formularea în scris a hotărârilor și motivarea lor cu arătarea *capului de pravilă*, introducerea reprezentării în justiție prin mandatar (vechili) sau prin avocați (*vechili de judecăți*).

Tot așa, vechile probe cu caracter mistic trec pe un plan secundar, afirmându-se tot mai mult probele scrise, declarațiile martorilor oculari sau cercetările instanței (*dovezi cu meșteșug*). Judecătorii de la județe aveau obligația de a ține condici speciale pentru vânzările de moșii, pentru testamente sau foi de zestre, ceea ce marchează publicitatea tranzacțiilor imobiliare și ale notariatului.

Prin adoptarea codurilor din cea de-a doua fază a regimului turco-fanariot s-a făcut un prim pas în direcția sistematizării și modernizării dreptului nostru, cu referire specială la domeniul dreptului privat. Într-adevăr, codificări ca *Manualul juridic al lui Andronache Donici*, *Codul Calimah* și *Legiuirea Caragea* se caracterizează prin definirea termenilor, prin sistematizarea materiei pe instituții juridice și prin reglementarea-cadru, spre deosebire de reglementarea cazuistică din legiurile anterioare. În privința conținutului reglementărilor, apar o serie de elemente moderne, privitoare la statutul juridic al persoanelor fizice, organizarea persoanelor juridice, adopțiunea, tutela și curatela, fizionomia drepturilor reale, elementele și clasificarea contractelor. Se mențin, totodată, și unele din vechile reglementări, în condițiile specifice destrămării relațiilor sociale de tip feudal. Dacă dispozițiile normative de tip feudal sunt preluate mai cu seamă din Bazilicale, cele cu caracter novator sunt receptate în cea mai mare parte din Codul civil francez, care este expresia juridică clasică a relațiilor dintr-o societate întemeiată pe economia de schimb și care a fost elaborat prin valorificarea instituțiilor dreptului privat roman din epoca clasică. Așadar, codurile pe care le-am menționat au receptat dreptul roman fie în forma pe care i-a imprimat-o dreptul bizantin, fie în forma pură, proprie codului civil francez. În același timp, s-au aplicat și dispozițiile din Legea Țării, care au păstrat în conținutul lor elemente ale străvechiului sistem juridic daco-roman.

Iată cum, în acest stadiu de evoluție, fizionomia dreptului privat românesc se definește prin receptarea unor valori ale dreptului daco-roman, ale dreptului bizantin și ale dreptului roman în formă pură, dar nu direct, ci prin filieră franceză.

Codul civil este o sistematizare a valorilor juridice romane, în sensul că autorii acestuia au preluat spiritul și tehnica juridică din Digeste. Componenta formală a codificării, exprimată în structurarea și succesiunea dispozițiilor, a fost preluată însă, în principal, din Codul Napoleon.

Fiind cele mai strâns legate de realitatea economică, normele dreptului civil aveau o importanță aparte în epoca Unirii, când se dezvoltau relațiile de schimb. Normele de drept civil existente la acea dată erau, în multe privințe, depășite sub aspectul conținutului, iar sub aspectul formei erau insuficient sistematizate. În scopul depășirii acestor neajunsuri și pentru crearea unui drept civil modern, atât în conținut, cât și ca formă, Cuza a cerut Comisiei Centrale de la Focșani să treacă la alcătuirea unui nou cod. Până în anul 1863 comisia a folosit ca principal izvor proiectul codului italian *Pisanelli*, iar după această dată a urmat modelul codului civil francez al lui Napoleon de la 1804. Orientarea inițială se explică prin rațiuni de ordin politic, deoarece Italia se găsea într-o situație similară cu cea a Principatelor Române, luptând pentru unificarea sa politică și legislativă. În al doilea rând, proiectul italian era de dată recentă și lua în considerare toate progresele făcute în materie, pe când codul francez fusese adoptat cu 60 de ani în urmă.

În trecut s-a afirmat cu insistență că acest cod a fost o copie a celui francez. Este adevărat că multe dispoziții și principii ale Codului civil francez au fost preluate, dar nu în mod mecanic, ci prin adoptarea și numai în măsura în care corespundeau realităților de la noi. Potrivit metodei de lucru a comisiei, textele franceze au fost selecționate, unele din ele fiind păstrate, altele modificate iar altele eliminate. În același timp, s-au păstrat o serie de dispoziții din legiurile noastre civile anterioare, s-au preluat unele texte din proiectul *Pisanelli*, ca și din legislația civilă a Belgiei.

În codul nostru civil s-au păstrat unele dispoziții din legiuri mai vechi, cum ar fi cele care stabilesc pentru copiii naturali un regim unitar, în timp ce codul francez făcea numeroase distincții între diverse categorii de copii naturali. Tot așa, codul nostru a păstrat din vechea legislație principiul egalității soților în evocarea motivelor de divorț, spre deosebire de codul francez. În materia contractelor, codul civil francez a desființat contractele de emfiteoză existente la apariția sa și a interzis încheierea lor pe viitor, pe când Codul civil român interzice și el încheierea acestor contracte pe viitor, dar nu le desființează pe cele existente.

Din proiectul *Pisanelli* s-au folosit unele dispoziții privind bunurile și obligațiile, deoarece ele erau mai evoluat sub aspectul tehnicii de redactare, iar din dreptul belgian s-au preluat unele texte privind privilegiile și ipotecile.

Pe lângă acestea, la elaborarea Codului civil român a fost avută în vedere și doctrina juridică a vremii, deoarece în lucrările elaborate după adoptarea Codului civil francez s-au constatat unele deficiențe ținând de tehnica redactării sau de unele contradicții între articole.

În tratarea materiei, principalul accent cade asupra proprietății, întrucât cartea a doua se referă în întregime la bunuri, iar cartea a treia la modurile prin care se poate dobândi proprietatea.

La baza reglementării condiției juridice a persoanelor fizice este pus principiul egalității tuturor în fața legilor. Preluând reprezentarea distincției romane dintre capacitatea de drept și capacitatea de fapt, codul face distincție între capacitatea de folosință și capacitatea de exercițiu. Cu privire la capacitatea de folosință, codul nostru prevede că ea începe în momentul nașterii, dacă copilul s-a născut viu.

Majoratul a fost fixat la 21 de ani, dar se prevede și o procedură a emancipării, potrivit cu care emancipatul poate încheia anumite acte și își poate angaja răspunderea chiar înainte de această dată.

Modelul roman este preluat și în materia persoanelor juridice, care se împărțeau în două categorii: cu scop lucrativ și fără scop lucrativ. Cele cu scop lucrativ urmau a fi reglementate prin Codul de comerț. Cele fără scop lucrativ, care își propuneau obiective culturale, sportive, de binefacere sau politice, se înființau prin decret domnesc, deoarece se socotea că persoana juridică nu are o realitate proprie, ci este o ficțiune a legii.

Cu privire la relațiile de rudenie multe dispoziții au fost preluate din legile anterioare, fiind menținute, de exemplu, dispozițiile privind încheierea și desfacerea căsătoriei.

Deosebit de sugestiv este modul în care legiuitorul român a preluat tehnica juridică romană cu privire la regimul dotei și al donațiunii între soți. Astfel, cu privire la bunurile pe care soții le aduc în căsătorie, codul prevede principiul libertății de alegere între regimul sepa-

rației de bunuri, al comunității de bunuri sau al regimului dotal. În același timp, soții puteau să creeze pentru bunurile lor un regim distinct de cele arătate în cod. Dacă în momentul căsătoriei soții nu făceau nici o precizare cu privire la regimul bunurilor, se considera că au optat pentru regimul separației de bunuri, fiecare soț având dreptul de a-și administra bunurile sale, cele dobândite în timpul căsătoriei urmând a aparține soțului care făcea dovada dobândirii lor.

Referitor la regimul dotal se prevedea că dota adusă în căsătorie de către soție trebuie menționată în actul dotal, urmând ca bunurile să fie administrate de către soț în interesul căsătoriei. Ele puteau fi înstrăinate numai în cazurile arătate de lege și cu obligația cumpărării unor bunuri similare, care deveneau dotă.

În partea referitoare la bunuri, codul face, după criteriul formal, o clasificare a acestora în mobile și imobile, asigurând o protecție deosebită bunurilor imobile, pe considerentul că ele prezentau o valoare mai mare, preluând astfel concepția romană cu privire la clasificarea bunurilor. Cu timpul însă unele bunuri mobile, ca mijloacele de navigație maritimă sau aeriană, au întrecut în mod vădit valoarea celor imobile, contrazicând concepția codului civil.

Celelalte clasificări ale bunurilor sunt făcute, de asemenea, pe baza unor criterii formale.

Proprietatea, ca cel mai important drept real, este amplu reglementată, cu precizarea atributelor sale și cu precizarea distincției dintre diferitele forme de stăpânire a lucrurilor (nuda proprietate, posesia, detenția). Sunt înfățișate și celelalte drepturi reale, ca de pildă servituțile sau uzufructul, valorificându-se astfel reglementarea juridică evoluată în această materie.

Una din figurile juridice care ocupă un loc central în cuprinsul codului este cea a contractului, pe care gândirea juridică romană a ridicat-o la nivelul maximei abstractizări.

La baza materiei stă teoria generală a obligațiilor și noțiunea de răspundere civilă. Răspunderea civilă este fie contractuală, fie delictuală, oglindind astfel concepția lui Gaius cu privire la clasificarea obligațiilor după izvoare.

Răspunderea contractuală ia naștere ca urmare a încălcării unei obligații născute din contract, iar partea care nu și-a îndeplinit obligația trebuie să plătească celeilalte părți o despăgubire.

Răspunderea delictuală se naște din faptul ilicit săvârșit de către o persoană, prin care se aduce un prejudiciu altei persoane. Conform art. 998, oricine produce un prejudiciu altuia este obligat a-l repara. Acoperirea prejudiciului trebuie să fie integrală pentru a se respecta echilibrul inițial dintre părți.

Unul din principiile fundamentale de origine romană, care și-a găsit consacarea în cod, este cel al răspunderii personale pentru fapta proprie. Răspunderea colectivă și răspunderea pentru fapta altuia sunt admise numai în cazuri excepționale (răspunderea părinților pentru fapta copiilor minori, răspunderea proprietarilor pentru daunele cauzate de animale sau de lucrurile neînsuflețite care le aparțin). Dar, chiar și în aceste cazuri, părintele sau proprietarul sunt răspunzători pentru culpa proprie, aceea de a nu-și fi îndeplinit obligația de supraveghere.

Privitor la formarea contractelor, tot în conformitate cu cerințele dreptului roman, este consacrat principiul autonomiei de voință a părților, așa încât consimțământul acestora trebuie să fie liber și neviciat. Voința părților contractante poate fi viciată prin eroare, dol sau violență.

Codul prevede diverse clasificări ale contractelor, cum ar fi cele consensuale (formate prin simplul acord de voință) sau cele solemne (pentru a căror formare este necesară îndeplinirea unei formalități). O serie de clasificări ale contractelor, elaborate de doctrina dreptului civil, se bazează pe anumite texte romane, dar nu figurează ca atare în cod.

În fine, concepția Digestelor este receptată și în domeniul succesoral, dovadă în acest sens fiind faptul că la baza succesiunii *ab intestat* se află relațiile de rudenie, ordinea succesorală fiind dată de gradele rudeniei: succesori legitimi (descendenți, ascendenți, colaterali), succesori naturali, soțul supraviețuitor etc. Descendenții și părinții se bucură de protecția acordată prin instituția rezervei succesoriale. Codul civil a suprimat dispozițiile mai vechi cu privire la soțul supraviețuitor, reținând numai un drept de uzufruct în favoarea vădu-

vei sărace atunci când este în concurs cu descendenții, și un drept de proprietate când ea este în concurs cu alte rude.

Testamentul, pe baza căruia se face moștenirea testamentară, este de mai multe feluri: olograf, autentic și mistic. Testamentul olograf este scris, semnat și datat de testator. Testamentul autentic este semnat de testator și este transmis judecătorului, care îl citește în ședință publică și, prin aceasta, îi conferă autenticitate. Testamentul mistic sau secret este semnat de testator și prezentat strâns și pecetluit judecătorului, care nu ia cunoștință de conținutul său, ci întocmește numai un proces-verbal, pe baza declarației testatorului, în care se consemnează că actul ce i-a fost prezentat este testamentul acelei persoane.

Din cele înfățișate mai sus se desprinde concluzia că adoptarea Codului civil român are semnificația negării celor mai importante dispoziții din dreptul privat tradițional și a întoarcerii la valorile juridice romane, așa cum au fost ele consacrate în epoca clasică. Dacă dreptul dacoroman și dreptul feudal scris din domeniul privat se caracterizează prin receptarea și adaptarea valorilor juridice romane la realitățile proprii sclavagismului și feudalismului românesc, elaborarea Codului civil întrerupe această linie de evoluție și marchează un moment de discontinuitate în istoria dreptului nostru, prin receptarea dreptului roman în forma sa pură.

§ 3. DIVIZIUNILE DREPTULUI PRIVAT ROMAN

6. Așa cum dreptul roman, în ansamblul său, se divide în drept public și drept privat, la rândul lui dreptul privat roman este format din trei ramuri de drept:

- dreptul civil (*ius civile*),
- dreptul ginților (*ius gentium*) și
- dreptul natural (*ius naturae*).

Conceptul de drept civil roman are trei accepțiuni:

În primul sens, care este cel mai vechi, dreptul civil cuprinde totalitatea normelor juridice care reglementează relațiile dintre cetățenii romani; el se mai numește și *dreptul quiritar*, întrucât cetățenii romani se numeau quiriți. Actele juridice consacrate prin normele dreptului civil, presupun respectarea unor condiții de formă extrem de complicate. Formalismul excesiv al actelor de drept civil se explică, în primul rând, prin faptul că vechii romani nu aveau experiența vieții juridice, astfel încât toate actele juridice au fost înconjurate cu gesturi rituale, cu jurăminte, pentru ca cetățenii să-și dea seama de consecința acelor acte juridice.

În al doilea rând, romanii au consacrat un sistem juridic formalist, pentru ca străinii, necetățenii, să nu aibă acces la viața juridică romană. De altminteri, în epoca foarte veche, nici nu se puneau problema existenței unor relații juridice între cetățenii romani și străini, pentru că funcționa principiul conform căruia orice străin venit la Roma cădea în sclavie.

Cu timpul, însă, pe fondul dezvoltării comerțului, romanii au început să-i tolereze pe străini, dacă se puneau sub protecția unor cetățeni romani în calitate de oaspeți sau clienți, iar în epoca mijlocie a republicii puteau veni la Roma, fără a cădea în sclavie, locuitorii cetăților care aveau tratate de alianță cu Roma. Așadar, străinii puteau stabili relații juridice cu cetățenii romani și se numeau peregrini, cu precizarea că relațiile dintre cetățeni și peregrini nu erau reglementate prin normele dreptului civil, ci prin normele dreptului ginților.

În al doilea sens, dreptul civil roman se confundă cu jurisprudența sau cu activitatea de cercetare științifică a jurisconsulților.

În al treilea sens, dreptul civil cuprinde întregul drept privat, cu excepția dreptului pretorian, care a fost creat de pretori prin utilizarea unor mijloace procedurale.

7. Dreptul ginților cuprinde totalitatea normelor juridice care reglementează relațiile dintre cetățeni și peregrini. Întrucât au luat naștere pe terenul relațiilor comerciale, actele de drept al ginților nu presupun condiții de formă, ci se încheie, de regulă, prin simpla manifestare de voință a părților; de aceea se afirmă că dreptul ginților marchează momentul maximei abstractizări și subiectivizării a procedurilor juridice romane.

Față de avantajele pe care le prezintă, cu timpul, dreptul ginților a preluat funcțiile dreptului civil, iar în epoca împăratului Justinian, dreptul ginților a devenit un drept general.

În al doilea sens, pe care-l întâlnim la Titus Livius, dreptul ginților cuprinde totalitatea normelor juridice care reglementează relațiile dintre cetății (în prezent dreptul internațional public).

În al treilea sens, dreptul ginților se confundă cu dreptul natural, căci în concepția unor jurisconsulți clasici, ar exista anumite norme ale dreptului privat roman cu aplicațiune universală, care fac parte din ramura dreptului natural. Mai mult chiar, unii jurisconsulți clasici afirmă că normele dreptului natural se aplică nu numai tuturor ființelor umane, ci și tuturor viețuitoarelor.

Această concepție a fost preluată și adaptată de către doctrinarii revoluțiilor burgheze și a stat la baza teoriei contractului social.

8. Dreptul natural. Romanii vedeau în dreptul natural un sistem de principii valabile pentru toate popoarele și pentru toate timpurile.

Socotim că nu este lipsit de interes ca într-un manual de drept privat roman să prezentăm în scurte cuvinte și unele date privitoare la dreptul public roman. În acest scop, vom proceda la sistematizarea normelor lui *ius publicum* utilizând criteriile moderne, întrucât criteriile romane de sistematizare nu au supraviețuit în această materie.

Dreptul administrativ. Atât senatul, cât și magistrații (în epoca republicii), iar mai târziu împăratul, senatul și magistrații, aveau importante atribuții de domeniul executării dispozițiilor cuprinse în legi sau în alte izvoare de drept, care se refereau la organizarea și realizarea în concret a puterii politice. Pe de altă parte, în special în epoca republicii, constatăm că există anumite magistraturi care au atribuțiuni aproape în exclusivitate de domeniul administrației publice. Iată de ce se poate afirma că dreptul public roman cunoaște o categorie distinctă de norme juridice, norme referitoare la organele administrației statului, la specificul activității lor, precum și la interesele ce urmează a fi realizate prin această activitate.

Erau învestiți cu dreptul de a administra (*potestas*) următorii magistrați: cenзорii, questorii și edilii curuli.

Cenzorii erau aleși, din cinci în cinci ani, pentru o perioadă de 18 luni și aveau atribuțiuni privitoare la exploatarea bunurilor statului. În acest sens, cenзорii delimitau proprietatea statului de cea a particularilor, închiriau particularilor anumite bunuri sau activități economice și financiare, după cum organizau vânzarea unor bunuri ale statului. Precizăm că după expi-

rarea celor 18 luni, atribuțiile cenzorilor erau preluate de către consuli, iar mai târziu de către pretori, care le exercitau până la data noilor alegeri.

Questorii încasau creanțele statului, inclusiv amenzile, organizau vânzarea unor bunuri ale statului de mai mică importanță (sclavii), plăteau salariile funcționarilor publici.

Edilii curuli se îngrijeau de aprovizionarea Romei cu cereale (*cura annonae*), *precum* și de administrarea drumurilor, apelor și piețelor.

Este de reținut în activitatea administrației romane principiul potrivit căruia, în cazul unor conflicte între magistrați și particulari, procesele erau judecate chiar de către magistrații care intraseră în conflict cu particularii în exercițiul atribuțiilor lor. Mai mult chiar, aceiași magistrați organizau și executarea sentințelor pe care le pronunțau.

Un alt principiu important în materie este cel al centralizării administrative. Astfel, cenzorii și questorii (edilii curuli în mai mică măsură) își exercitau atribuțiile nu numai la Roma, ci și în întreaga Italie. În provincii, atribuțiile administrative reveneau guvernatorilor, competenți, ca și magistrații de la Roma, să judece conflictele dintre ei și locuitorii provinciilor pe care le administrau. Principalele ajutoare ale guvernatorilor erau questorii, cu o competență similară celor de la Roma (încasau creanțele statului, plăteau solda trupelor, aprovizionau armata), precum și *legati* care îl puteau înlocui pe guvernator, în anumite situații.

Ar fi o greșeală să limităm sfera dreptului administrativ roman la activitatea acestor magistrați, deoarece, așa cum vom vedea la capitolul rezervat unei scurte priviri asupra istoriei Romei, aproape toate organismele statului îndeplineau și atribuțiuni de ordin administrativ, după cum ar fi greșit să încercăm o delimitare foarte clară între dreptul administrativ și alte norme ale dreptului public. Astfel, romanii nu cunoșteau dreptul constituțional căci nu au avut niciodată o constituție în sensul modern al cuvântului și, ca atare, nici reprezentarea unei ramuri de drept corespunzătoare. De altfel, *față* de nivelul atins de evoluția instituțiilor și ideilor politice la acea epocă, nici nu se putea pune problema unui act fundamental de genul constituțiilor moderne. Este adevărat că între izvoarele dreptului roman figurează și constituțiunile imperiale, dar acestea erau simple hotărâri ale împăratului, date în diferite domenii de activitate socială.

Iată de ce unele norme juridice privitoare la organizarea statului roman, cuprinse în tradiții, legi, în senatusconsulte sau în constituțiuni imperiale, nu pot fi încadrate într-o ramură de drept care să aibă un corespondent în sistemul modern.

Pentru considerente de școală, vom include normele referitoare la activitatea organelor exclusiv administrative în sfera „dreptului administrativ în sens strict”, iar pe cele care dirijau activitatea celorlalte organe de stat, organe care îndeplineau nu numai atribuțiuni administrative, ci și de altă natură, în sfera „dreptului administrativ în sens larg”. Cu toate acestea, activitatea organismelor de stat cu atribuțiuni mixte se desfășura numai în parte în conformitate cu dispozițiile dreptului administrativ, căci, spre pildă, activitatea judiciară a acestor organe se desfășura conform normelor de procedură penală. Normele juridice care dirijau activitatea legislativă, însă, și care făceau parte tot din *ius publicum*, nu au corespondent într-o ramură a dreptului modern. Aceste norme sînt eterogene, emană de la diverse organisme politice, uneori se întemeiază chiar pe tradiție, astfel încât nu pot fi asimilate cu normele dreptului constituțional și au o situație *sui generis* în cadrul dreptului public roman.

Dreptul penal. La romani, încă din cele mai vechi timpuri și până în ultimul moment al evoluției ideilor și instituțiilor juridice, unele infracțiuni erau sancționate pe tărâmul dreptului privat (furtul, lovirea, paguba cauzată pe nedrept) și le vom cerceta la materia delictelor private, iar altele erau sancționate pe tărâmul dreptului public, de către normele dreptului penal, și le vom expune, foarte pe scurt, la acest capitol.

În textele romane infracțiunile erau desemnate prin termenul generic de delict, indiferent dacă erau sancționate de norme ale dreptului public sau ale dreptului privat. Cu toate acestea, încă din epoca veche, delictele publice dobândesc o identitate proprie în raport cu cele private, identitate dată de regimul lor juridic în materia procedurii de judecată, precum și de felul pedepselor ce li se aplicau. Astfel, delictele private erau judecate după normele procedurii civile de către judecători aleși dintre persoane particulare, pe când delictele publice